

Men redaktørerne skal have tak for, at de har kastet sig ud i at tage livtag med humaniora og samfundsvidenskab i ét hug, hvorved de udfordrer veletablerede 'skoler' og traditioner til flere sider end sædvanligt. Der er tænkt stort og også leveret et mammutværk, der har meget at byde på, mest til studerende og specialister, men på tværs af fakulteter, hvor der ellers ikke sker alt for megen faglig udveksling.

Anette Faye Jacobsen

ASBJØRN RØMVIC THOMSEN: Lykkens smedje? Social mobilitet og social stabilitet over fem generationer i tre sogne i Salling 1750-1850. Landbohistorisk Selskab 2011. 391 s. 278 kr.

Emnet for afhandlingen er landbefolkningen i 1700- og 1800-tallet med særligt sigte på den sociale mobilitet i et udvalgt geografisk område bestående af sognene Junget, Torum og Selde i den nordøstligste del af halvøen Salling mellem 1750 og 1850.

Forfatteren erkender, at blot »et let krads i overfladen« viser, hvor kompliceret det kan være at definere den »sociale position« hos et menneske, for den udvikler sig gennem livet og kan ses fra forskellige synsvinkler. Men uden at kende den sociale position kan man jo ikke konstatere ændringer i den. Det er derfor ikke så mærkeligt, at han har måttet begrænse undersøgelsen til et relativt lille geografisk område, hvis befolkning til gengæld er blevet registreret og analyseret på individ-niveau.

Perioden mellem 1750 og 1850 var i Salling lige som i andre dele af Nordeuropa rig på fundamentale forandringer i kulturlandskabet og landbefolkningens levevilkår som følge af udskiftning, udflytning, overgang fra fæste til selveje og udstykning af jord til husmænd samt en stærkt stigende befolkning. I denne situation var adgangen til landbrugsjord en fundamental faktor for det enkelte individs sociale status, og da samme landbrugsjord også var datidens vigtigste skatteobjekt, er disse vilkår omhyggeligt registreret i de offentlige arkiver.

Asbjørn Rømvig Thomsen er imidlertid ikke tilfreds med blot at registrere jordfordelingen; han vil også forstå og forklare læseren, hvorfor livsvilkårene for nogle personer blev helt anderledes end for andre. Midlet hertil er en detaljeret analyse af livsforløbet og de familiemæssige sammenhænge hos hvert enkelt menneske, der boede i området gennem fem generationer, i alt 5.600 individer. Det har været et enormt

empirisk arbejde at samle de nødvendige informationer i en stor database, men resultatet har bestemt stået mål med indsatsen.

Afgørende for undersøgelsens pålidelighed er naturligvis, at der ikke er for mange udokumenterede flytninger ud og ind af området, lige som man med stor sikkerhed skal kunne identificere personerne igennem tiden. Her må de relativt få personnavne, der i praksis blev anvendt, have været et problem, som forfatteren dog ikke berører.

Det er faktisk lykkedes for ham at følge langt størstedelen af befolkningen og identificere deres relationer gennem hele livet som børn, forældre, bedsteforældre, ægtefæller samt svigerforældre, foruden opholdssted og så vidt muligt erhverv.

S. 20-21 giver Asbjørn Romvig Thomsen en efter min mening alt for kortfattet diskussion af det helt centrale spørgsmål: Var befolkningen i de tre udvalgte sogne repræsentative for landet som helhed? De udgjorde såvel i areal som i befolkningstal kun 1 promille af hele Danmark inden for de nuværende grænser. På den ene side mener han, at undersøgelsen har givet masser af erkendelse om sociale forhold, der er gyldige for landet som helhed, men på den anden side skriver han: »Min undersøgelse ... ville utvivlsomt have set anderledes ud, hvis jeg havde valgt et andet geografisk område«. Det havde været rart for læseren at få disse synspunkter uddybet. Det bliver de, men først til allersidst i bogen på side 326, hvor forfatteren spørger, om resultaterne af undersøgelsen var blevet anderledes, hvis han havde valgt f.eks. et kystsogn med fiskeri, eller en købstad. Han svarer ikke på spørgsmålet, men opfordrer andre til at lave tilsvarende undersøgelser i andre miljøer. Anmelderen vil gerne støtte ham varmt i denne opfordring.

Bogens indledning indeholder en god, men kortfattet oversigt over den danske historieskrivning om »landbohistorie og social udvikling«, hvori forfatteren erkender, at han befinder sig »solidt plantet« i Fridlev Skrubbeltrangs tradition, hvor tolkning og fremstilling er bundet tæt til et kvantificerbart kildemateriale, »om end på nogle generationers afstand«. Metodisk set har forfatteren valgt at benytte den franske sociolog Pierre Bourdieus terminologi med begrebet »kapital« som det centrale, idet det skal forstås langt bredere end økonomisk formue og også omfatte kulturel og symbolsk kapital, svarende til indehaverens sociale anseelse.

Indledningen slutter med en gennemgang af de væsentligste landbrugshistoriske begreber, som anvendes i bogen. Det vigtigste begreb er utvivlsomt »tønder hartkorn«, som bruges som fundament for Asbjørn Romvig Thomsens inddeling af landboerne i socialgrupper. Netop

derfor er det bemærkelsesværdigt, at hans definition indskrænker sig til: »et mål for jordens ydeevne (udregnet ved areal og bonitet)«. Det er naturligvis sandt, men burde have været uddybet, så meget desto mere fordi forfatteren på s. 46 forklarer den relativt høje jordbeskatning på egnen med hartkornsfastsættelsen. Han undlader imidlertid at fortælle, at antallet af tønner hartkorn pr. tønde land næsten udelukkende blev bestemt ud fra agerjorden og dennes bonitet, mens de øvrige arealressourcer: skove, enge og overdrevsgræsning (som der ikke var meget af i området) kun vejede ganske lidt ved vurderingen til hartkorn.

Bogens kapitel 2 hedder »Landbolivets rammer – lokalt set«. Forfatteren gør egentlig ikke meget ud af at beskrive undersøgelsesområdets kulturlandskab, ja han gengiver ikke engang et kort over ejerlavene i de tre sogne, hvilket ellers havde været nyttigt. Han kunne også godt have nævnt, at der i hele Salling før udskiftningen var et meget regulært græsmarksbrug med en fast inddeling af bymarken i tægter, der blev dyrket i fire år med byg-rug-havre-havre, hvorefter den enkelte tægt hvilede i tre år og blev brugt til græsning. I landsbyen Grettrup i Junget sogn blev tægterne dog dyrket i tre år og hvilede derpå kun i to år »formedelst mangel på jord«. Det vil sige, at allerede ved opmålingen til matriklen i 1683 var der her et pres på ressourcerne, så det er bestemt ikke tilfældigt, at antallet af husstande i Grettrup faldt fra 21 i 1688 til kun 13 i 1801 for derefter langsomt at stige.

Forfatterens hovedsigte er ikke landbruget, men landboerne, og han bringer nye og perspektivrige resultater ved sine detaljerede undersøgelser af befolkningsudviklingen i området. Det er relativt let at fastslå befolkningens størrelse og sammensætning i de år, hvorfra der foreligger folketællinger (1787, 1801, 1834, 1845 o.s.v.), men for Asbjørn Romvig Thomsen har det været nødvendigt også at rekonstruere befolkningen i 1750. De anvendte metoder og kilder er grundigt refereret i bogens Appendiks 1. Jeg skal her indskrænke mig til at nævne, at ud fra kirkebøgerne og godsernes jordebøger har det været muligt at fastslå befolkningstallet i 1750 til at være 931 personer. Dette tal stemmer heldigvis ret nøje med mandtallet til ekstraskatten af 1762, så der er grund til at tro, at forfatteren har ramt rigtigt.

Dette er meget vigtigt, for det viser sig, at under forudsætning af, at tallet 931 er korrekt, så voksede befolkningen i de tre sogne frem til 1801 med kun 3 %, hvor landsgennemsnittet ellers er 20-25 %. Man kan godt forstå, at Asbjørn Romvig Thomsen har tvivlet på sine egne resultater, eftersom der var et betydeligt fødselsoverskud i samme periode. Heldigvis er der en logisk og dokumenterbar forklaring på dette

paradoks: Mange mennesker forlod i denne periode de tre sogne. Tendensen fortsatte lige til 1845, hvor der i de næste 15 år var en stor tilvandring til især Junget sogn.

Sikkert meget arbejdskrævende undersøgelser viser, at af de børn, der blev født i området mellem 1750 og 1830, og som ikke døde, før de blev 30 år – af dem døde ca. 65 % uden for fødesognet. Med denne metode får forfatteren frasorteret de unge mennesker, der bare for en periode var ud at tjene på gårde eller herregårde. Det ret bemærkelsesværdige resultat skal dog modificeres med, at godt 25 % døde i nabosognene og andre 20 % i det øvrige Salling. Tilbage bliver, at ca. 20 % døde uden for Salling. Tallene siger således ikke noget om, hvor hyppigt eller hvor langt folk flyttede. Men det er påfaldende, at befolkningen var langt mere mobil, end man ville have forventet det i stavnsbåndets tid. Et fortræffeligt kort, fig. 18, viser dette bedre end mange ord. Det må have været et enormt arbejde at samle data om de enkelte personers dødssted, og det kunne være rart at vide, hvordan forfatteren har gjort i praksis.

På side 69 indleder forfatteren en undersøgelse af udviklingen i antallet af husstande i de enkelte landsbyer i undersøgelsesområdet. Han definerer »husstande« som identisk med »brugsenheder«, altså gårde og huse, som er den enhed, der blev registreret i matriklen 1688 og oversigten 1750. Allerede på næste side går han imidlertid over til at operere med »familier« i sin opgørelse af de sociale grupper i landbosamfundet.

Med til at øge forvirringen er, at på s. 112 ff, under overskriften »Det økonomiske spektrum«, opererer forfatteren igen med »husstande« ud fra folketællingen 1801, selv om folketællingerne faktisk opgør befolkningen ud fra familier uden hensyn til bopæl.

Den energiske læser kan ved at sammenholde tabellerne figur 20 og 22 lave sin egen omsætningstabel mellem de to begreber:

År	Husstande	Familier
1750	202	202
1801	185	196
1845	232	258
1880	348	398

Det er således ikke ligegyldigt, hvilket af de to begreber man anvender. Forklaringen må vel være, at der kunne være flere familier (defineret

som mand+kone+børn+aftægtsfolk) på hver brugsenhed, især gårdene. Men forfatteren skriver direkte på s. 165: »Der boede kun sjældent flere gifte par under samme tag«. Han nævner dog også, s. 336, hvordan der i flere generationer var to fæstere (familier) på samme gård, og på udskiftningskortet over Hinderup (fig. 56, s. 197) er det tydeligt, at gård nr. 1 er delt på to brugere. Hvordan fremkommer ellers den forholdsvis store forskel på antallet af familier og antallet af husstande? Ifølge Steen Buscks disputats *Et landbosamfund i opbrud. Sundby Mors 1660-1800* (2011) var det, i hvert fald indtil udskiftningen, normalt med flere familier på hver gård.

Blandt bogens bedste afsnit er fremstillingen af polariseringen i jordfordelingen efter landboreformerne, hvor forfatteren med gode grafer viser, hvordan de rige fik mere jord og de fattige mindre jord i løbet af den undersøgte periode.

I afsnit 3.1: »Landbrugsjorden – landbosamfundets vigtigste resource«, viser forfatteren, hvordan den sociale mobilitet inden for paradigmet gårdmænd/husmænd skiftede i løbet af perioden. I begyndelsen synes det at have været relativt let for en søn af en husmand at blive gårdmand – på grund af de dårlige konjunkturer, hvor godsejerne havde svært ved at få gode fæstere – mens der i slutningen af perioden var mange gårdmandssønner, der måtte blive husmænd. Det er nemlig meget tydeligt, hvordan forældrenes status smittede af på børnenes muligheder for social opstigning, idet de nye selvejere, hvad enten det var gårdejere eller husejere, som oftest kunne overlade en friværdi i ejendommen som arv til deres børn. Normalt kunne kun den ældste søn overtage gården, mens de andre søskende måtte have deres andel af arven i form af penge eller løsøre.

Ved siden af de meget oplysende tabeller og grafer bruger Asbjørn Romvig Thomsen også et særligt middel til at formidle sit stof, nemlig indgående skildringer af enkelte personer, der steg særlig markant op eller ned i de sociale lag. Specielt tankevækkende er biografien af studeranger Niels Aagaard, der var søn af en fæstebonde, men som endte med at være ejer af hovedgården Hessel.

Der gengives også nogle portrætter, men først fra slutningen af 1800-tallet. Det er selvfølgelig lidt ærgerligt, men som typer er de fotograferede personer sikkert repræsentative for hele perioden.

Det er påfaldende, at der i det undersøgte område var så mange folk, der handlede med stort (heste, kreaturer) eller småt (tekstiler), hvilket ofte synes at have bidraget til social fremgang. Problemet er bare, at det er nemt at konstatere den enkelte familiefars ejendom eller brugsret til jord i form af tønder hartkorn, mens det er næsten umuligt at fastslå

størrelsen af handelsvirksomheden. Det samme gælder i nogen grad analysen af håndværkere i landbosamfundet. Næsten alle husmænd havde sikkert en håndværksmæssig beskæftigelse, men det kan være svært at afgøre, om det nu også var hovederhvervet. Per Smed var jo ikke nødvendigvis smed, selv om hans far sikkert var det.

Mens »den onde herremand« stort set er forsvundet fra dansk historieskrivning, viser Asbjørn Romvig Thomsen, hvordan der var en markant forskel på forholdene på de to lokale godser Kjeldgård (Frederik Stjernholm) og Jungetgård (Anders Quistgaard). På det første blev bønderne ordentligt behandlet og fik tidligt mulighed for at købe deres gårde og huse til selveje, mens det modsatte var tilfældet på Jungetgård. Med hensyn til vilkårene for social mobilitet viser forfatteren desuden på overbevisende måde, at det var af stor betydning, om faderen var i stand til at understøtte de unge, eller om støtten måtte gå den modsatte vej.

Først s. 318, i det konkluderende afsnit, præsenterer Asbjørn Romvig Thomsen det ganske væsentlige synspunkt: »det var et samfund paa sultegrænsen«, med en vending hentet hos Peter Riismøller. Derved forstår man straks bedre hans undersøgelse (s. 273 f.) af de unge i sognene, hvor det viser sig, at der var en klar korrelation mellem den karakter, som de unge fik ved konfirmationen – for drengenes vedkommende tillige den højde, som de havde ved sessionen – og deres sociale baggrund.

Blandt de få tilsvarende undersøgelser i Danmark er der grund til at nævne Palle O. Christiansens arbejder fra Giesegård på Sjælland. Hans konklusion er, at der kan udsondres to væsensforskellige grupper af landboer: »de stræbsomme« og »fatalisterne«, hvis karaktertræk ofte kunne følges gennem flere generationer. Asbjørn Romvig Thomsen erklærer (s. 297), at han i Salling kan genfinde disse to grupper af mennesker og familier, »men de var et fåtal ... hvor alle positioner imellem dem også var stærkt besat«.

Forfatteren slutter sin store afhandling med at tilstå (s. 325): »Både det kildemateriale, der faktisk er til rådighed, og de menneskeliv, som efterhånden er dukket frem af det, har overvældet mig ved deres mangfoldighed«. Anmelderen skal ganske tilslutte sig dette synspunkt men netop derfor takke forfatteren, fordi han af sit enorme kildemateriale ved hårdt arbejde har fremdraget de mange spændende menneskeliv og sat dem ind i deres historiske og geografiske sammenhæng.

Man havde dog gerne set en uddybning af netop analysen af de lokale rammer for de 5.600 mennesker. Når forfatteren mange gange pointerer, at udskiftningen, udflytningen og overgangen til selveje havde

afgørende konsekvenser for befolkningen i flere generationer, er det mærkeligt, at disse begivenheder kun omtales helt sporadisk. Forklaringen er sikkert den enkle, at bogen, da den i sin tid blev indleveret som ph.d.-afhandling, var underkastet bekendtgørelsens krav om omfang og tidsforbrug, men det kunne der vel have været rådet bod på i denne reviderede version.

Bogen er omhyggeligt dokumenteret med præcise henvisninger til kilder og litteratur. Den har også et fint personnavne-register, men et stednavne- og emneregister leder man forgæves efter.

Blandt bilagene savnes et eksempel på Salling-databasens opbygning. Den er dog basis for hele afhandlingen og bør kunne anvendes som en model for kommende studier.

Asbjørn Romvig Thomsen forsvarede sin ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet 30. juni 2010. Godt et år senere forsvarede Steen Busck sin – ovenfor citerede – disputats ved Århus Universitet. Der er tale om et par nogenlunde samtidigt udførte undersøgelser af to geografisk set meget nærliggende områder i ca. den samme periode om end med noget forskellig problemstilling, idet Steen Busck koncentrerer sig om gårdene, mens Asbjørn Romvig Thomsen især studerer indbyggerne. Der ses ingen spor af, at de to forfattere undervejs har sammenlignet deres resultater eller overhovedet kommunikeret med hinanden. Ikke desto mindre foreligger der med de to bøger et rigtigt godt materiale for kommende generationer af studerende og forskere.

Karl-Erik Frandsen

JØRGEN STEEN JENSEN: Biografier. Danmarks Middelalder og Renæssance. Inspektører og redaktører 1838-2010. Nationalmuseet 2011. 143 s. 125 kr.

Dette lille biografiske leksikon over omtrent 100 af Nationalmuseets medarbejdere gennem tiderne med ekspertise inden for middelalder og renæssance er unægtelig for feinschmeckere. Det lægger sig i forlængelse af Henrik Lerdams oversigt over *Danske Middelalderforskere* fra 1998 og Kristensen, Prange og Hvidtfeldts *Danske historikere* fra 1965. Bortset fra den naturlige interesse, som nuværende og tidligere medarbejdere fra Nationalmuseet vil have for bogen, vil den også være af værdi for fremtidige videnskabshistorikere, ikke mindst fordi den også rummer gode bibliografiske oplysninger.